

CZIGÁNY GYÖRGY: DARAB ÉG A DIKTATÚRA BÖRTÖNE FÖLÖTT

Nagy Miklós papköltő versei, emlékei

Nem a gumibot csapásai, nem a gennyes gyulladás, nem a fogóval kitépett köröm, s nem is az ezeregyszázhuszonöt éjszaka a terror házában és Vácott, csak az a derű számít, amely ezek után átjárta Úny kis templomát, mikor a pléh-csillagos, szomorú falu magasában egyetlen öregasszonynak mondta el a szentbeszédet. Ketten voltak: nénike, létezésünk nagykövete és Miklós, a Jézus küldötte pap.

Gyalog bandukoltam hozzá Piliscsabáról Tinnyén át, zsebemben versekkel, új novellával... Még a missziós nővérek krisztinavárosi óvóhelyén barátkoztunk meg ostrom alatt: ő volt az első mesterem.

Szép, szép a novellád – tűnődött Nagy Miklós kézzel írt lapjaim felett –, csak kell bele még egy csavar, fordulat, ami dinamizálja a történetet, valami delejesség...

Még talán élt Kosztolányi és Babits, amikor Miklós megírta nagy költeményét *A paraszt* címen, melyben jelen van a józan, férfias szenvedély, de a gyermeki áhítat is. Valamikor ostrom után olvastam az *Új Ember* hetilapban.

Harang zúg messze. A hegy magasán
Magasban állok. Friss hajnal terül
Az égre. Dús vetések aranyán
Dülőutak nyílaznak. A folyó
Kanyarja csiszolt, remek ezüst.
Pihenni jöttem, szívni egyedül
A fényt, a csöndet, a zsongó magányt.
A csöndbe már harangszó vegyül
És aratók nyüzsögnek mindenütt.
Fölvillanak a suhanó kaszák.
S a falvak duzzadt csomói körül,
Ahol az Isten ereje patakzott,
Mezőikre hajolnak a parasztok.

Ahányszor látom nyári ég alatt,
Új rejtelemként hull a sorsa rám –
Pedig köztük szívtam anyám tejét
S kerengtem zsályás apró udvarán.
Láttam aratni, állni asztagon,
A temetőben s piros lakzóján –
De így még soha, ilyen igazán,
Ily döbbentőn még nem állott élém.
Amint ellepte most itt a határt
Ez Isten keze-mosta hajnalon.
A lelkemen villámként csattan át,
Ami eddig bennem titkon morajlott
S fölgyúlt lelkemmel nézem a Parasztot.

CZIGÁNY GYÖRGY: DARAB ÉG A DIKTATÚRA BÖRTÖNE FÖLÖTT

Szívem megzajlik, zúgni kezd fejem,
Hány millió, szédülten számolom.
Mily mozdulatlan! Mily hűségesen
Tart egy világot: fonnyadt, nyugtalant!
Mint csillognak e roppant Tenyeren
A Tőzsde, Színház, Bank és Parlament,
Acélhidak, a Gyár és Múzeum
S futnak az Express-vonatok.
A tenyerének ráncai között –
Súrolja árnyékát a Végtelen.
S én mi vagyok? Az apró csermelyük,
Akit Krisztus azért fakasztott,
Hogy itassam kedvencét: a Parasztot.

Hány szentet termett, hőst és vértanút!
És hogy zuhog lelkén a Kegyelem.
Bár Bölcsészetet Dogmát nem tanult,
Imádságának dörgő robaja
Az eget rázza szakadatlanul.
Ha hallja Krisztus, úgy eszébe jut
Názáret és a szegény rokonok,
Hitvány ruhájú apostolai,
Heródes háza, az a szőnyeges,
Asszonyillattól vemhes rókalyuk.
S hogy millió bitó, korbács alatt
Hitének tornya még le nem szakadt –
Évezrek gőgje páráként szétfoslott
S nyugodtan állni látjuk a Parasztot.

Közéjük hullt magányból tudom:
Nincs a Parasztnál nincs magányosabb.
Képtárak hűsén nem álmodozik,
Nem hall fölzúgó zenekarokat,
Eső és kék ég, ennyi változat
Ami szépséget neki mutogat.
Kubikgödrökben, töltésen nyüzsög,
Kaszárnyákban zsong mint méheraj,
És telve velük a dülőutak.
A sok riasztó, vad jelszó után
Számára csak egy hang: a harang marad.
Ezt figyeli egy egész élten át,

CZIGÁNY GYÖRGY: DARAB ÉG A DIKTATÚRA BÖRTÖNE FÖLÖTT

Ez delejezi folyton a szívét,
Ez korhol, buzdít, int és hívogat.
S ha fáradtan a földjére hanyatlott,
Dicsérni kezdi sírva a Parasztot.

A keresztény élmény szelíd forradalma igen különböző módokon van jelen költészetünkben. Vannak művek, melyekben tematikusan, szinte a „programzene” romantikus hagyománya szerint, megnevezve és nyilvánvalóan, s vannak művek, melyeknek csak remekmű mivoltában, az esztétikai minőség szinte „mennyei hiteleben” tapasztaljuk meg a keresztény élmény jelenlétét, kimondhatatlanul, rejtetten, akár még a szerző által sem felismert tudati-lelki folyamatok, megsejtések sodrában. Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs benne – felelte a *Vigilia* körkérdésére Ottlik Géza; vélve, hogy „nem néven nevezve kell jelen lennie, hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczósága a szép hűvös patakra –, akkor nem is hozhatunk létre semmit.”

Kevés költőnek adatik meg, hogy a keresztény élmény Titkáról méltón és hiteles módon, közvetlenül szóljon. Létünk súlyos élménye aligha válik versvalósággá a naivan idillikusban, a hangulatos moralizálásban. A költészet kemény anyaga ennek ellenáll, s elhallgat a Titok közelében, amikor „nem kérdezzünk már semmit, csak rányitjuk egymásra a kinyilatkoztatás ablakait”. Hogy ihletetten (ahogy Tűz Tamás is sejteti idézett szavaival) a tehetség kegyelmével jól szolgálhassuk a keresztény élmény szelíd forradalmát.

Derút a szent-életű pap, a „kamarás úr” (akkor még szokásos volt a pápai kamarás cím) Nagy Miklós hozott 1944 utolsó fél, 1945 első másfél hónapjába szorongattatások, szenvedések közé. Gyertyafénynél falusi élmények, tájak által ihletett üde novelláit, verseit olvasta fel. Irodalmi estek az óvóhelyen! Ő volt az első élő író, akivel találkozhattam. Ady-kötetből olvasott fel nekem versszakokat, biztatott s nagy komolysággal beszélgettünk a költészeti formákról, jelzőkről, igékről. Adynál mennyi az ige! Sok évvel később megkérdeztem, hogy egyik levelében „legkedvesebb költőjének” nevezett.

Tévéműsor is készült az únyi papról. Két paptársa, ifjabb barátja beszélt róla templomának kicsi kertjében, a sírja fölött. Leveleztünk a költészetéről, ha épp nem tudtam meglátogatni sok rádióbéli teendőm, műsorom miatt. Néhány sorát szívesen idézem.

„Szerintem a külső és belső formák mögött a költészet két meghatározó területre sűrűsödik: egyik a mágneses, a másik az elektromos kisugárzás telepe. Az anyag két kisugárzására gondolok, mint hasonlatra. A delejesség mérhetetlen területre még jóformán ismeretlen és felhasználatlan a tudomány előtt; az elektromos energia már sokféle módon nyilatkozik meg, használódik fel. A költészet sokáig csak az utóbbit használta, mint jobban megközelíthetőt, természetesen giccset is termelve bőven. A költészet mágneses telepe keveseknek kutató terepe és megnyilvánulási ih-

lete: Pilinszky ezek közé tartozik. Egyik bravúrja, hogy magnetizálni tudja azt, amit a prózai ember paradoxonnak mond. Nála ez pótolja nemegyszer a képek hiányát.”

Máskor József Attila mozarti hitét szegezte szembe az új, divatos világfájdalommal: „Sokan gyermekesnek találják az életörömről énekelni. Sokakat általános-sággá elmosódott képek bravúrja ragad levegőtlen ürbe. Ez már egy költői attitűd, magatartás lett, ami korlátot állít, s próbálja kirekeszteni a fényjárta levegőt vagy a levegőjárta fényt. No, de nem fenekedek tovább, örülök létemnek a pilisi dombok közt; a bordacsontok, a bőr pergamenje, az agysejtek tekervényei csupán vicinális állomás, melyen túlhalad egyet fűtlyentve a vonatom.”

Lexikon-mondatok

Nagy Miklós (1894–1973) háromszáznál több novellát, ezerhatszáznál több verset írt; cikket, tanulmányt, írói munkájával egységben végezte szerkesztői és lekipásztori tevékenységét. Homok községben született. Innsbruckban végezte a teológiát. Győrről szentelték pappá. A kassai egyházmegyében tevékenykedett. Tíz évig volt plébános Girincsen. Az Actio Catholica országos titkára volt, a Mindszenty-per V. vádlottjaként sokat szenvedett. Budapesten és Vácott raboskodott 1948-tól 1951 karácsonyáig. Komárom megye legkisebb falujának, Únynak lett plébánosa, a Pilis és Gerecse-hegység szelíd dombjai között. Tüdeje romlásán a műtét sem segíthetett: a Széher úti kórházban halt meg 1973. július 9-én. Úny kis temploma mellett van a sírja.

1926-ban jelent meg első verseskönyve *Keselyűk a mohácsi mezőn* címmel. *Emberek a sötétben* című novelláskötete 1941-ben, újabb negyven novellája 1943-ban jelent meg *Különös háztűznéző* címen. Ugyanebben az évben jelent meg történeti regénye, a *Szerelem a viharban*. Műveit kéziratok alapján s folyóiratokból kigyűjtve, barátja, Seres Ferenc esperes állította össze. Börtönnaplója kiadatlan.

Részletek Nagy Miklós börtönnaplójából *A Mindszenty-per vádlottja voltam*

„Az únyi plébánia ablakából a kis kertet nézem 1952. március végi napon. Tulajdonképpen nincs mit nagyon nézni rajta. Késik a tavasz. De már duzzadnak a rügyek.

Állandóan kísér ma Oscar Wilde *De profundis*ának egy megjegyzése az ő börtönablaka mellől: A fa is meg akar nyilatkozni tavasszal.

Wilde nézhetett büntetlenül ki a börtönablakon arra a pár fára. Én viszont három éven át, pontosan 1125 napon át ezt nem tehettem, csak itt-ott lopva. Talán ezért nem tudok ma betelni ezzel a kis darab földdel itt a domb-élen és a nagy ég-karéjjal.

A cellában a felső emeleti priccse kellett felmásznom, de ahányszor az őrs viszatért ajtómhöz, le kellett ugrani, az ajtóhoz futni, és ezt kellett mondani: 24-es

CZIGÁNY GYÖRGY: DARAB ÉG A DIKTATÚRA BÖRTÖNE FÖLÖTT

zárka. Létszám egy. Tisztelettel jelentkezem. – Ez körülbelül hárompercenként ment órákon át. Amikor ekcémák ütöttek ki rajtam, a lábam sebekkel lett teli, a cipőm a megdagadt és véres lábamat kínoztta. Lehúztam, harisnyában próbáltam a jelentkezéseket. De az ór észrevette és így minden alkalommal gyorsan föl kellett rántanom a cipőmet. Így ment ez napokon és éjszakákon keresztül. Azt hiszem, életem legnagyobb önmehtagadásának sorozata volt ez.

Karácsony hajnalán az alsó pincéből a felső pincefolyosóba rendelték, hogy a csajkákat kimossam. Természetesen jéghideg vízzel egy hihetetlenül piszkos WC-sörtével kapargattam a csajkába fagyott babzománcot. Hogy karácsony van, egy tegnapi idéten tréfából megtudtam. Mosogatás közben a pince kietlenségében a két kölyök ór mákos bejglit evett. Egészséges fogaival jókorákat harapott le a karhosszúságú rúdból. Már körülbelül 36 napja böjtöltem, vagyis az éhhalál és az élet mezsgyéjén szédelegtem. Odasietett az egyik.

– No, itt van egy darab neked.

Meghajoltam udvariasan, illetve kissé szédülten és kinyújtottam a kezemet.

– Hogyne, ez nem a te bendődnek való.

Nevettek. Lehet, hogy pirultam. Legalábbis úgy éreztem, hogy még valami hőség az arcomba csap.

[...] A cingár fekete Lusztig fiú rendszeresen gumibottal ütött, éspedig előszetettel az ujjaimat. Össze kellett tennem bal kezem ujjait, úgy, mint az elemi iskolában a tanító bácsi vonalzója elé. Ez a nyomozó szinte gügyögte a sikertelen kihallgatás közben:

– No, tegye csak össze az ujjait. Maga még a tanító bácsinak a büntetésére szorul.

Először néhány nyugodtabb csapást adott a kezemre, azután hirtelen rettenetes erővel csapott a gumibot az ujjaimra. Szinte letörtek az ujjaim egy-egy ilyen erőteljes csapás után. Ha elkaptam a kezemet, akkor a nyakam közé vágott a gumibottal, ami szinte átvágta a nyakereket. Bevallom, rettegtem a gumibottól, jobban, mint a halszemű és a kis bajuszú öklözésétől, vagy akár lent az ávóskölykök tréfáitól.

Karácsonyra megdagadt a középső ujjam, körömgyulladás lépett föl. A fájdalomtól és a láztól szinte fetrengtem a priccsen.

Fölvittek az egyik emeletre. Egy fehér orvosi kabátba öltözött valaki megnézte az ujjamat. Hideg nyugalommal egy vésőt és fogót kért egy nőtől, aztán kitépte az élő húsból a körmöt. Megmarad halálomig az emléke, a csonka ujj, amelyen köröm többé nem nőtt.

Belezuhanam a szenvedésnek egy olyan tömkelegébe, amit el sem tudtam volna képzelni. Itt segítségemre volt a passzív természetem. Lassankint láttam, milyen ereje van a passzív rezisztenciának, amelyben a magyar történet a történelem folyamán nemegyszer jókora példát mutatott.

Ezt másképp nem is lehetett volna átvészelni. Ez a lélek tartalékereje, a passzivitás. Nem negatívum ez, amint később beláttam. Amint a pásztor, a gulyás, a csikós a mérhetetlen legelő közepén a rárobbant vihar dühöngése közt letűri kalapja ka-

CZIGÁNY GYÖRGY: DARAB ÉG A DIKTATÚRA BÖRTÖNE FÖLÖTT

rimáját, megfordítja subáját és mozdulatlanul áll a szél és eső tombolása közt. Más mit is tehetne? Ez az egyedüli emberi magatartás ilyenkor. Áll és tudja, hogy majd csak vége lesz.”

A *Börtönnaplót* még nem olvastam, amikor hozzá ki-kijártam elhagyatott falujába.

Az út egyik oldalán a kék és sárga, napraforgó táblák égre domborodva, lábamig leérő hatalmas, fényes dombok. Messze van már mögöttem, de ha itt lubickol fénye, hát hova lett a tó?! Mintha lebegne a levegőben, mintha elheverne az égbolt alján. A dombok magasa elérhetetlen, nem illik arrafelé nézni: nem látjuk, nem tudunk róla, jobb idelelni nézelődni. A szovjet rakéta-kilövő állomásról senki nem beszél. A birkanyáj az út szűk mezősávjában. Békesség. Azok az ávós-kölykök ide már nem jönnek utána, hogy tovább verjék, csúfolják a papot, a „maskarája,” a reverenda helyett ráadott szűk gyermekkabátban. Piliscsabáig hozott a vonat. Nincs busz. Onnan gyalog jöhetek. Már elhagytam Tinnye házait. Miklós nem emlegeti *börtönnaplóját*, nincs semmi panasza. Nem szól az elmúlt három esztendőről, nem mintha bármitől félne. Olyan, mint volt az ostrom idején, az irodalmi délután óráiban. Józan, derűs. Néha megremegett a boltíves pincék földje a Krisztinavárosban, a Szociális Misszióővérek óvóhelyén. Meglibbent a gyertya lángja, Miklós közelebb hajolt a könyvével. Olvasta a novelláit.

A kettős kanyaron túl már Űny lapul, óvatosan ápolt virágoskertjei az útszéli gaz-növények sűrű soraival bizalmas barátságban élnek. Az árokból rám bámul kék szemével a katángkóró, csoportosan, kinyújtózva az aszfalt gödrei fölé. Nem emlékszem rá, hogy az úton bárkivel találkoztam volna. Kutyával, madárral se. Minden élő távolinak látszik. Viszem Miklósnak újabb verseimet. Hét éve már, hogy *A szobor árnyékában* című novellám a *Zászlónk* pályázatán első díjat nyert. 1946 kora őszén. Kilencszáz évvel korábban, szeptember 24-én Gellért püspök kordéja a pesti révhez közeledett. Vatha lázadó pogányai közáporral fogadták, a Kelen-hegyről letaszították. A Duna-parton halt meg. A jubileum alkalmával a Gellért-hegyen ünnepi szentmisét mutathatott be még a hercegprímás. Azután vettem át tőle a díjat, kezet is fogott velem. Tizenöt éves koromban így már ihlette írásomat a vértanúság szótlán drámája.

Nagy Miklós is csak az Úristen kegyelmének és Schirilla ügyvéd védőbeszédének köszönhette, hogy a koncepció perben nem ítélték halálra. Mindig józanul boldognak láttam, lelkendezés nélküli, csendes örömmel megáldottnak. Boldog, akár boldoggá avatják, akár nem. Vittem neki lila betűkkel a gépelt versemet. Egy Isten tudja honnan hozzánk került, csendőrségi masina jóvoltából volt gépelt példányom. A gép szabadon forgó-mozgó hengerén szorosán egymás mellett körbe-körbe az összes betű, írásjel. Kötőtű-szerű mutatóval lehetett a hengert a kívánt betű irányába forgatni. Levelezőlap nagyságú táblán voltak a betűjelek, rá kellett a kötőtűvel mutatni a megfelelő kis kockára, s egy billentyű nyomkodásával kalapálta papírra azután a szavakat a gép. Ilyen gépe se volt természetesen Nagy Miklósnak, papírja, ceruzája se. Fejben írt verseket, megjegyezte, és szabadulása után jegyezte csak le azokat.

Emlék című versét is a börtönben írta, 1950-ben.

Már minden szerteszét dülöng
E rázkódtatott, fülledt korban.
A pora szállong tudómön
S akikkel itt összeütődöm
A millióknál nem lettem különb.
De Isten volt mindig velem.
Nem csak úgy véletlen, találomra,
Amint madár száll a falombra,
És tova röppen. Isten volt jelen,
Mint anyám valamikor mondta.
Nem így gondolta. Egészen más eget
Kívánt nekem tündöklő kéken
És most széttépett ruhám
Mögött csorog a veritékem.
Ökölcsapástól magdagadt szemem
Vérholtjain tekint Isten reám,
Akit régen és másképpen
Látott és hívott az anyám.
Ugyanegy ő, de hogy reánk találna
Ezernyi módon ölti a cserét.
Így jött velem börtöncellámba
És derengett tőle a nyirkos sötét,
Mint engedelmes kézilámpa
Fényét köröttem úgy hintette szét
És lepihentem a dohos szalmára.
Istent érezni különös dolog.
Szégyelltem könnyeim. Előtte,
Mert látni véltem, fénye mosolyog.
Hiszen sorsunkat ő szőtte
És engem is örömmel alkotott...
Vigyázva szedtem tört fogamból
A rája tapadt véres cafatot.